

Верховний
Суд

Розвиток судової практики у справах про спадкування у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України

Ольга СТУПАК

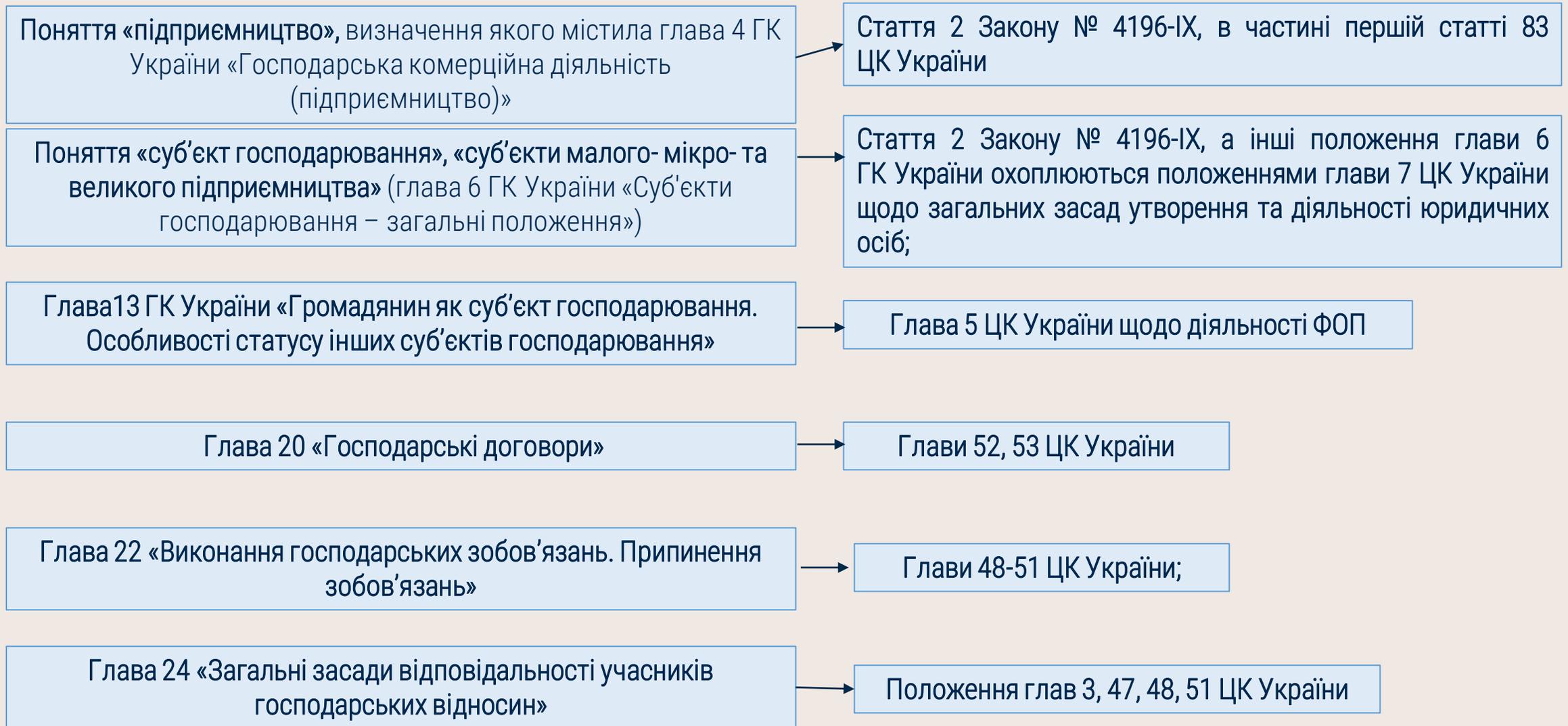
Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

28 лютого 2025 року набрав чинності, а з 28 серпня 2025 року введено в дію Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-IX (далі – Закон № 4196-IX), який визначає правові та організаційні засади діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб.

Відповідно до частини третьої статті 17 Закону № 4196-IX Господарський кодекс України (далі – ГК України) визнано таким, що втратив чинність, з дня введення в дію цього Закону (28 серпня 2025 року).

Тобто, з прийняттям Закону № 4196-IX відбулося скасування ГК України, але не всіх його положень, частина норм прямо переноситься до інших законів, зокрема, Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Глава 25 «Відшкодування збитків у сфері господарювання» -

врегульовані положеннями глав 22, 47, 48, 51 ЦК України

Глава 26 «Штрафні та оперативно-господарські санкції»

врегульовані положеннями глави 49 ЦК України, що регулює відносини забезпечення виконання зобов'язань, та глав 52, 53 ЦК України, які визначають поняття та умови договору

Глава 36 «Використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання (комерційна концесія)»

відносини, що є предметом цієї глави, врегульовані главою 76 ЦК України.

Спадкові правовідносини в Україні регулюються нормами ЦК України, зокрема, Книгою 6 «Спадкове право», глави 84-90.

Втрата чинності ГК України не має прямого впливу на процедуру спадкування, оскільки ГК України регулював лише господарські (комерційні) відносини між суб'єктами господарювання. Скасування ГК України спрямоване на уніфікацію приватного права та перехід до єдиного регулятора (ЦК України) у сфері бізнесу, але не торкається положень сімейного чи спадкового права. Водночас, втрата чинності ГК України може опосередковано вплинути на спадкування шляхом зміни статусу бізнесу, який є об'єктом спадщини, через зміну правового регулювання корпоративних відносин.

Такий вплив стосується випадків, коли спадкове майно включає корпоративні права в господарських товариствах. Раніше виникали питання щодо юрисдикції спорів (господарський чи цивільний суд), але після скасування ГК України та уніфікації права, Верховний Суд вже до цього визначив, що спадкоємці мають захищати свої права в порядку цивільного судочинства, якщо правонаступництво у господарському процесі неможливе.

Право на частку в статутному капіталі юридичної особи, як майнове право в розумінні ст. 190 ЦК входить до складу спадщини. Натомість право на участь у товаристві, як різновид корпоративних прав, не спадкується.

Крім того, Правила ведення нотаріального діловодства, затв. наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5 були доповнені формою № 20-1 «Свідоцтво, яке посвідчує повноваження управителя спадщини – корпоративними правами». Важливо врахувати, що за змістом цієї форми, повноваження управителя спадщини тривають до отримання свідоцтва про право на спадщину на корпоративні права всіма спадкоємцями. А це суттєво відрізняється від строку здійснення повноважень управителя за договором на управління спадщиною, сплив якого пов'язаний зі з'явленням спадкоємців або прийняттям ними спадщини.

У разі смерті учасника ТОВ виникає незвична ситуація: об'єктом спадкування є право на частку у статутному капіталі товариства, проте управлінням підлягають корпоративні права.

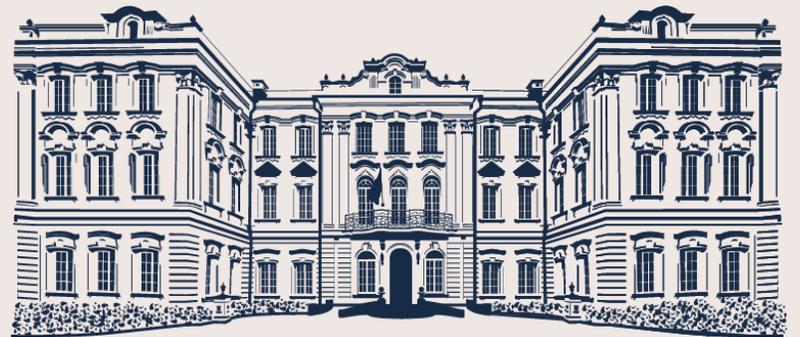
Тобто йдеться про нетотожні права.

Такий висновок зумовлений тим, що управитель за відповідним договором вчиняє будь-які необхідні дії, спрямовані на збереження спадщини.

В аспекті договору на управління спадщиною такі дії охоплюються передусім участю в управлінні юридичною особою замість померлого учасника, що п. 1 ч. 3 ст. 96-1 ЦК віднесено саме до прав учасників юридичних осіб (корпоративних прав).

Тож спадкові відносини істотно впливають на корпоративні, кожні з яких мають свою специфіку

Практика Верховного Суду

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2018 року у справі № 910/18015/17 (щодо юрисдикції спорів)

Спир про стягнення з акціонерного товариства на користь його акціонера дивідендів за акціями, що були успадковані, а також інфляційних втрат та трьох процентів річних за своєю правовою природою є корпоративним, адже стосується діяльності акціонерного товариства, стороною якого є акціонер цього товариства, тобто виник з корпоративних відносин і підлягає розгляду **за правилами господарського судочинства**.

Постанова Верховного Суду від 02 березня 2020 року у справі № 759/8866/18 (щодо юрисдикції спорів про спадкування частки у статутному капіталі)

Спир пред'явлений на захист неповнолітніх дітей у порядку спадкування після батька/матері частки у статутному капіталі, що являє собою номінальну вартість вкладу учасника, виражену у національній грошовій одиниці, підлягає розгляду **у порядку цивільного судочинства**, якщо жодних вимог щодо статусу учасника товариства, його участі у діяльності чи управлінні позивачем не заявлено.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 серпня 2019 року у справі № 320/4574/17 (щодо юрисдикції спорів про спадкування частки померлого учасника товариства)

Спiр щодо стягнення з Товариства вартостi частини його майна, у зв'язку з не проведенням ним розрахунку з особами, якi згiдно з рiшенням суду в порядку спадкування набули право власностi на частку у його статутному капiталi, яка належала померлому учаснику пiдлягає розгляду **за правилами цивiльного судочинства**.

Оскiльки позивачi не бажали ставати учасниками вiдповiдача, а змiни до складу його учасникiв не були зареєстрованi у встановленому законом порядку та не набрали чинностi для позивачiв, то спiр у цiй справi не є корпоративним.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 лютого 2019 року у справі №761/27538/17 (щодо юрисдикції спорів)

Вищий орган товариства не приймав рішень про зміну складу його учасників у зв'язку зі смертю засновника (учасника) товариства і вступу до нього спадкоємців та про внесення відповідних змін до статуту цього товариства. Також відсутні докази державної реєстрації таких змін, тобто такі спадкоємці не набули статусу учасників.

Тож, зазначений спір не є спором між учасниками (засновниками) товариства або між цим товариством та його учасником (засновником) щодо створення, діяльності, управління або припинення діяльності цієї юридичної особи.

Спори за позовом фізичних осіб, які не включені до складу учасників юридичної особи на підставі рішення загальних зборів такої юридичної особи, розглядаються в порядку цивільного судочинства, а такі особи в силу факту прийняття ними спадщини не вважаються учасниками товариства.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2023 року у справі № 686/20282/21 (щодо юрисдикції спорів про спадкування частки у статутному капіталі)

Оскарження спадкоємицею розміру своєї частки в статутному капіталі Підприємства є похідним від оскарження розміру частки у спадщині, адже у цьому випадку первинним є спір про частку у спадщині, а не про частку в статутному капіталі.

Той факт, що спадкоємці на час оскарження свідоцтва вже набули статусу учасників Підприємства, не свідчить про наявність спору щодо корпоративних прав у юридичній особі, адже всі підстави виникнення такого спору є юридичними фактами сімейного та спадкового права, які мали місце до набуття спадкоємцями статусу учасників такого Підприємства.

Тож, відносини з оспорювання свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя, перерозподілу спадкових часток є сімейними та спадковими, а відповідний спір підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства.

Ухвала ОП КЦС від 30 червня 2025 року у справі №740/1678/17 (частина I) (справу передавали на розгляд ВП ВС щодо юрисдикції спорів)

Ухвала мотивована існуванням виключної правової проблеми, що полягає у наявності різних правових висновків ВП ВС щодо юрисдикційності спорів за позовом фізичних осіб до товариств про стягнення вартості частини майна пропорційно частці в статутному капіталі.

Так, у постановах від 07 серпня 2019 року у справі № 320/4574/17, від 27 лютого 2019 року у справі № 761/27538/17 та від 04 липня 2023 року у справі № 686/20282/21 ВП ВС, вирішуючи питання юрисдикції спорів, подібних до спору у цій справі, дійшла висновку, що **вони не є корпоративними, а тому мають розглядатися за правилами цивільного судочинства.**

Натомість у постанові від 24 квітня 2018 року у справі № 925/1165/14 ВП ВС вирішила спір про стягнення вартості частини майна пропорційно частці позивача в статутному капіталі товариства **за правилами господарського судочинства**, чим, на думку ОП КЦС ВС, створила виключну правову проблему.

Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 21 липня 2025 року у справі №740/1678/17 (частина II) (передавали справу на розгляд ВП ВС щодо юрисдикції спорів)

ВП ВС повернула на розгляд ОП КЦС ВС справу № 740/1678/17 та зазначила, зокрема, що питання щодо юрисдикційності подібної до справи № 740/1678/17 категорії спорів було поставлено перед ВП ВС, зокрема у справі № 320/4574/17, за результатами розгляду якої 07 серпня 2019 року сформульовано відповідний правовий висновок, який не ставиться під сумнів в ухвалі ОП КЦС ВС. У цій постанові ВП ВС висувала, що спір за позовом фізичних осіб до товариства про стягнення вартості частини майна, що пропорційна належній кожному позивачу частці в статутному капіталі відповідача, треба розглядати за правилами цивільного судочинства, оскільки позивачів не було включено до складу учасників відповідача, відтак спір не є корпоративним.

Крім того, ВП ВС зазначила, що у постанові від 04 липня 2023 року у справі № 686/20282/21 підтверджено попередній висновок: за наслідком виникнення чи визнання права на спадщину з'являється право на участь в управлінні та діяльності господарського товариства, що є ознакою набуття корпоративних прав спадкоємцями, при тому, що таке набуття не пов'язане з будь-яким рішенням зборів учасників про прийняття такого спадкоємця до складу учасників товариства.

Відносини з оспорювання свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя, перерозподілу спадкових часток є сімейними та спадковими з огляду на те, що:

- 1) такі відносини виникли між учасниками сімейних і спадкових відносин. Жодні інші особи, які не володіють спеціальним статусом спадкоємця, подружжя тощо, їх учасниками бути не можуть;
- 2) спірні відносини виникли щодо об'єктів, які мають спеціальний правовий режим, який існує лише в сімейному та спадковому праві – спільне майно подружжя, спадщина.

Постанова Верховного Суду від 05 лютого 2025 року у справі №521/16020/17 (щодо юрисдикції спорів)

У цій справі наявний спір щодо стягнення вартості частки майна товариства у розмірі 10,978% статутного фонду, інфляційних втрат та 3% річних, відповідно, між сторонами у справі не існує спадкових правовідносин, оскільки відповідач не оспорує ані розміру частки у його статутному фонді, який належав батьку позивача, що входить до складу спадщини, яку спадкоємець прийняв в установленому законом порядку, ані порядок спадкування. Водночас, настання корпоративних прав у спадкоємця померлого учасника товариства виник з моменту прийняття спадкоємцем спадщини, до складу якої входить право на частку у статутному капіталі товариства, а також отримання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину.

Верховний Суд звернув увагу, що у справі спадкові правовідносини не вирішуються, у позовній заяві не заявлялися вимоги щодо визнання права на спадщину після померлого чи зміну частки спадщини, тому **вимоги про стягнення вартості частки майна товариства** в розмірі 10,978% статутного капіталу, інфляційних втрат та 3% річних згідно з пунктом 4 частини першої статті 20 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) підлягають вирішенню у порядку господарського судочинства.

Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2024 року у справі № 201/13599/19 (щодо юрисдикції спорів)

Спори щодо правочинів незалежно від їх суб'єктного складу, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду господарськими судами. **Винятком є спори щодо таких дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення сімейних і спадкових прав та обов'язків, які мають вирішуватися в порядку цивільного судочинства.**

У цій справі позов пред'явлено позивачем як кредитором до спадкоємця про стягнення грошових коштів, сплачених на виконання, як вважає позивач, нікчемного договору про продаж фермерського господарства, як наслідок його недійсності. Спир між сторонами виник щодо правочину про продаж фермерського господарства. Зазначений правочин не пов'язаний з набуттям, зміною або припиненням сімейних чи спадкових прав та обов'язків, а між його сторонами не існувало сімейних чи спадкових правовідносин. Отже, договір, про застосування наслідків недійсності якого заявлено позовні вимоги, не є правочином у сімейних чи спадкових правовідносинах.

Тому, зважаючи на характер правовідносин у цій справі, спір між сторонами виник саме з договору щодо продажу підприємства (корпоративних прав в юридичній особі), який не є правочином у сімейних та спадкових правовідносинах, що виключає розгляд справи в порядку цивільного судочинства згідно з пунктом 4 частини першої статті 20 ГПК України. При цьому наявність правовідносини щодо спадкування в такому спорі не є визначальним з метою вирішення питання про його юрисдикційність.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 листопада 2020 року у справі № 922/88/20 (щодо юрисдикції спорів)

Оскільки між сторонами оспорюваних правочинів щодо купівлі-продажу частки в статутному капіталі не існувало сімейних чи спадкових правовідносин, тому оскаржуваний договір, так і наступні договори щодо подальшого відчуження частки в статутному капіталі, не є правочинами у сімейних чи спадкових правовідносинах.

Тому вимоги про визнання недійсними правочинів щодо часток у товаристві, визнання недійсними рішення загальних зборів учасників, а також про скасування записів в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань згідно з пунктом 4 частини першої статті 20 ГПК України мають розглядатися господарським судом.

Після втрати чинності ГК України заборонено створення нових приватних підприємств. Існуючі приватні підприємства протягом трирічного перехідного періоду (до 28 серпня 2028 року) мають реорганізуватися у інші форми (переважно ТОВ або АТ) або привести свої статuti у відповідність до нового законодавства; до закінчення цього переходу вони продовжують існувати, але їхня діяльність та правонаступництво регулюються вже не ГК України, а загальними нормами ЦК України та спеціальним Законом № 4196-IX. **Це означає, що при спадкуванні майнових чи корпоративних прав приватного підприємства застосовуватимуться загальні норми спадкового права ЦК України.**

Порядок спадкування приватного підприємства (як цілісного майнового комплексу або його частини) значною мірою визначається положеннями, прописаними у його статуті. У статуті має бути чітко визначено, що відбувається з правами засновника (власника) у разі його смерті та чи переходять вони до спадкоємців. Тобто, для визначення точного порядку спадкування прав на конкретне приватне підприємство треба керуватися його актуальним статутом та чинними нормами ЦК України, а також іншими профільними законами про господарські товариства.

Законодавство України не містить окремих спеціальних норм про спадкування «бізнесу як такого». Натомість відбувається спадкування окремого майна, об'єктів нерухомості, а також корпоративних прав (якщо це передбачено установчими документами та поточною правовою формою підприємства).

Спадкоємці отримують право на майно або корпоративні права в порядку спадкування згідно з ЦК України, але їхнє входження до складу учасників підприємства та подальша діяльність регулюються статутом та відповідним спеціальним законом (наприклад, якщо приватне підприємство перетворено на ТОВ).

Постанова Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 361/5747/13-ц (визначення вартості частки майна товариства, що підлягає виплаті спадкоємцю померлого учасника)

При визначенні порядку і способу обчислення вартості частини майна товариства та частини прибутку, яку має право отримати учасник при виході (виключенні) з ТОВ (ТДВ), а також порядку і строків їх виплати, суди мають застосовувати відповідні положення установчих документів товариства.

У випадку неврегульованості в установчих документах, вартість частини майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості чистих активів товариства, що визначається в порядку, встановленому законодавством, пропорційно його частці в статутному капіталі товариства на підставі балансу, складеного на дату виходу (виключення). Розрахунок належної учаснику частини прибутку здійснюється на дату виходу (виключення) з товариства.

За наявності спору між учасниками товариства та самою юридичною особою щодо визначення вартості майна останньої, учасник товариства має право вимагати проведення з ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства, а не на підставі вартості, за якою майно обліковується у товаристві. Взяття майна на облік за певною вартістю є односторонньою вольовою дією товариства, яка не може бути беззаперечним доказом дійсної вартості майна. Сторони можуть доводити дійсну вартість майна будь-якими належними доказами.

Постанова Верховного Суду від 03 червня 2020 року у справі № 640/18223/15-ц (визначення вартості частки майна товариства, що підлягає виплаті спадкоємцю померлого учасника)

Лише після прийняття вищим органом товариства позитивного рішення спадкоємець (правонаступник) частки у статутному капіталі може стати учасником відповідного товариства. У разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства або відмови товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала померлому учаснику. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

Постанова Верховного Суду від 27 січня 2022 року у справі № 363/1258/18 (застосування статті 625 ЦК України у разі невиконання товариством обов'язку з виплати спадкоємцю померлого учасника частки майна товариства)

З моменту подання учасником товариства заяви про вихід зі складу останнього з виплатою належної такому учасникові частки вартості майна у товариства настає обов'язок сплатити відповідну суму у строк до 12 місяців з дня виходу, а невиконання цього обов'язку тягне наслідки, передбачені частиною другою статті 625 ЦК України.

Постанова Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 711/901/19 (застосування способів захисту прав у справах зі спорів, що виникають при спадкуванні часток (акцій, паїв) юридичних осіб)

Верховний Суд у цій справі, проаналізувавши приписи положень статей 1261, 1268, 1270 та 1272 ЦК України, дійшов висновку, що відмова від прийняття спадщини можлива протягом шести місяців з дня відкриття спадщини шляхом подачі заяви про відмову від прийняття спадщини нотаріусу. В інших випадках спадкоємець, який постійно проживав із спадкодавцем на час відкриття спадщини вважається таким, що прийняв спадщину.

Встановивши, що на час відкриття спадщини із спадкодавцем постійно проживав його син і дружина, які прийняли спадщину (49% статутного капіталу ТОВ) у рівних долях, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про визнання за позивачем права на частку в статутному капіталі у розмірі 24,5%.

Постанова Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 757/27172/15-ц (застосування способів захисту прав у справах зі спорів, що виникають при спадкуванні часток (акцій, паїв) юридичних осіб)

Частка у статутному капіталі, що була відчужена за життя спадкодавцем на підставі договору дарування іншій особі, не може перейти до спадкової маси після смерті дарувальника, оскільки таке майно є особистою приватною власністю особи, якій воно подароване, тому підстав для визнання незаконної відмови нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії щодо включення частки у статутному капіталі до спадкової маси спадкодавця немає.

Постанова Верховного Суду від 31 серпня 2023 року у справі № 686/8241/20 (Обов'язкова частка та корпоративні права: врахування розумності та справедливості)

За обставин цієї справи, коли дружина спадкодавця є власником половини корпоративних прав, набутих спадкодавцем під час їх шлюбу, а також успадкувала за заповітом житловий будинок із земельними ділянками, за умови, що вона не довела явну неспівмірність вартості успадкованого майна до вартості корпоративних прав, на які вона претендує як на обов'язкову частку у спадщині, її спадкові права не є порушеними.

При вирішенні спадкового спору між сторонами апеляційний суд належно врахував такі засади цивільного законодавства як розумність та справедливість, а також сутність інституту обов'язкової частки у спадковому праві, адже якщо спадкоємець самодостатній – немає підстав обмежувати волю спадкодавця.

Постанова Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 638/17158/17 (поділ частки в статутному капіталі: шлюб і спадщина)

У цій справі позивач посилався на те, що він є спадкоємцем після смерті батька. Частина спадкового майна набута батьком у шлюбі за спільні кошти з дружиною. Батько заповів йому та сестрі все своє майно в рівних частках.

Батькова дружина є непрацездатною пенсіонеркою та має право на обов'язкову частку. У подальшому її прийнято новим учасником товариства, у зв'язку з чим збільшено розмір статутного капіталу товариства, а також перерозподілені частки у статутному капіталі товариства. Половина від 14,50% статутного фонду товариства є матеріальними цінностями спадкодавця, тому підлягає спадкуванню.

Просив визнати за спадкодавцем право власності на 1/2 частину спільного майна подружжя від частки у розмірі 14,5%, що зареєстрована на дружину померлого у статутному фонді та майні товариства; включити до складу спадщини, що відкрилася після смерті батька 1/2 частину від частки у розмірі 14,5%, що зареєстрована на дружину померлого у статутному фонді та майні товариства.

Верховний Суд дійшов висновку, що у разі внесення одним із подружжя як вкладу у статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю коштів, які є спільною сумісною власністю, вказане товариство стає їх власником. Натомість особа, яка внесла вклад у статутний капітал товариства набуває право на частку учасника цього товариства.

Інший з подружжя, який був співвласником коштів, внесених у статутний капітал товариства з метою захисту свого права при поділі їх спільного сумісного майна набуває право вимагати виплати вартості частки члена подружжя у статутному капіталі.

Один з подружжя при поділі спільного сумісного майна може претендувати на виплату частки у статутному капіталі, що є відмінним від виплати половини вартості внеску засновника у статутний капітал цього товариства.

Отже, хоча втрата чинності ГК України є значною реформою корпоративного законодавства, вона не змінює фундаментальних принципів спадкового права, які залишаються в силі в рамках ЦК України. Відсутність ГК України не створює правового вакууму у спадкових правовідносинах, а навпаки, підпорядковує їх єдиним цивілістичним принципам. Судова практика щодо спадкових правовідносин залишається сталою і базується на ЦК України.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!